

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Ремећења језичких система и језичке норме	65—77.
2. И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику	78—89.
3. Миливој Павловић: Реакције и функције	90—93.
4. Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
5. Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
6. Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
7. Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
8. М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.
9. Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику	156—178.
10. Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дахтајати</i> , <i>дрхтајати</i> и сл.	179—191.
11. Језичке поуке	192—199.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

ДЕКЛИНАЦИЈА ПОИМЕНИЧЕНИХ ПРИДЕВА

Као што је познато, у нашем језику има доста придевских речи које се употребљавају самостално, тј. без именице. У вези с таквом употребом оне су добиле и значење: означавају именичке појмове, и на тај су начин прешле у категорију именица. Исто је тако познато да су те речи, које су, дакле, по функцији и значењу именице, у највећем броју и даље задржале своју придевску промену, а неке су и у томе добиле именичко обележје — мењају се као именице (на пример, за именице *сирџина* и *ујна* зна се да су то придеви постали од некадашњих именица *сирџиј* и *уј* и наставка за женски род *-на*¹, али оне одавно више не подсећају на своје порекло; затим: *благо*, што као именица значи „новац“, „стока“ и сл., *добро* и с конкретним и с апстрактним значењем — „имање“, „имовина“, „оно што је добро“, *das Wohl*, *зло*, „оно што је зло“, *das Übel*); њих, мислим, нема много. Много је више оних које се јављају с двојаким облицима, нарочито у извесним одређеним падежима. И овде ће бити речи о неким од тих поименичених придева, о онима на чију промену граматичари не гледају једнако и о онима који се, колико знам, нигде не помињу у граматицама, а који су обични и чести.

Као прву именицу која ту спада узимам реч *млада* у значењу „невеста“, „жена скоро доведена“ и сл. *М а р е т и ћ* у Граматици и стилистици вели за ту именицу да је по „постању“ придев и да, према томе, у дативу и локативу гласи *младој*; али одмах додаје да може гласити и *млади*, упућујући при том на примере из Вуковог језика. На другом месту, у историјском речнику загребачке Академије, он је, као обрађивач, поновио скоро то исто: зато што је

¹ Наш језик год. II, стр. 144.

реч *млада* „управо“ придев, датив и локатив су јој „по правилу“ *младој*, али и *млади* јер се она осећа сасвим као именица. За именички облик тих падежа Маретић се позива и на један пример из XVIII в. Међутим, изгледа да у грађама за граматiku и речник није било бројних потврда за то. А онда треба рећи да су она два-три примера с придевским обликом у речнику само из народне поезије. Ипак се чини као да је Маретић пре за облик по придевској промени, или ако не то а оно у сваком случају да подједнако рачуна на оба облика. Али то што о промени именице *млада* стоји код Маретића, свакако се односи на стање те промене у оном материјалу из којег је он састављао своју граматiku — у Вуковим и Даничићевим делима и у народним умотворинама.

На другој страни, именицу *млада* Б е л и ћ узима заједно с именицама *сирина* и *ујна*. За њега се и та реч мења као права именица (као *жена*). И у књижевном језику само тако. То налазимо на више места код њега². На једном месту, у универзитетским предавањима о грађењу речи, Белић каже да се придевска промена чува још у неким нашим говорима, и ту наводи, као пример, чакавске говоре: За исту именицу написао је професор М. С т е в а н о в и ћ у Граматици српскохрватског језика (Београд 1957) — да се још п о н е г д е може чути с таквом променом. Ја сам обавештен да у Санџаку датив и локатив једнине од именице *млада* имају придевски падежни наставак, а такође и у источној Херцеговини („купили смо аљину *младој*“). Али, што је важније, такав облик ових падежа може се наћи и у писаном језику. Имам неколико примера за то.

— Млади донесе *младој* из града пар ципела и ножић (А. Ш е н о а, Фелтони и расправе, Загреб 1932, 64); — Најпре припомогне младенац *младој* да се свуче до кошуље, а онда она њему (Т и х. Р. Ђ о р ђ е в и ћ, Зборник за нар. живот и обичаје Јужних Славена књ. XXIX св. 1, Загреб 1933, 9); — Узме свекрва нож, одреже комад тијеста и да га *младој* (Б о ж и д а р Ш и р о л а, Зб. за нар. ж. и об. Ј. Славена књ. XXIX св. 2, Загреб 1934, 184); — Свекрва узме

² Збирка одговора на питања. III међународни конгрес слависта. Београд 1939, 27. — Савремени српскохрватски књижевни језик. II део: Наука о грађењу речи (универзитетска предавања), Београд 1949, 12. — О језичкој природи и језичком развоју књ. II, Београд 1959, 132.

„мушко дијете, па га на постељи три пут поваља да би се *младој* све мушка дјеца дала“ (Емилијан Лилек, Тих. Р. Борђевић, Наш народни живот књ. III 1931, 96); — Имућан је газда Мирко, неће *младој* бити лоше код његова сина (Илустрована политика бр. 69, 1960, 28).

Иако су овакви примери ретки, преко њих ипак не треба прелазити. Јер они значе да у овом тренутку процес формалног поименичавања ове речи још није завршен ни у књижевном језику. Зато она, у том погледу, не може ићи с именицама *сџрина* и *ујна*.

Уз ово треба дати једну напомену. Видимо овде да се за промену именице *млада* свуда помиње само облик датива и локатива јединине. Остали падежи јасни су сами по себи. Тако, у дативу, локативу и инструменталу множине реч *млада* као именица женског рода може имати једино именички наставак *-ама* (*младама*) јер би се с придевским наставком *-има* као таква губила (нпр. обратио се *младима*). А у основном падежу, у номинативу и јединине и множине, крајњи су вокали (*a*, *e*) у изговору кратки тамо где је она добила именичку промену. Коју реч више о генитиву множине. За тај падеж немам никаквих потврда у материјалу, али би по свему и његов облик био као и код именица на *-а* (*младā*). У Маретићевој граматици налазимо такав облик генитива множине из књиге Међудневица М. Ђ. Милићевића („сто душа: момака, девојака, и младā, ухвате се у једну лесу“). Међутим, Маретић наводи најпре облик *млади* који је нашао код Вука (нпр. у Ковчежићу: „Утом коло *млади* и дјевојака већ пред двором игра“). Тај нам је облик необичан зато што у књижевном језику наставак *и* у генитиву множине може бити само код оних именица женског рода на *-а* чија се основа завршава групом сугласника (нпр. *мајки*, *бодби* и др.). И зато је остао са дијалекатском вредношћу иако га је употребљавао Вук. Маретић је навео и Вуков облик *лађи*, који је забележио и М. Стевановић као црту источноцрногорских говора („сто *лађи*“)³.

Реч *сүво* (*сүхо*), која у самосталној употреби значи „копно“ (орр. *вода*, *море*), такође је поименичени придев. Маретић је спомиње у граматици, и ту видимо да ју је Вук у инструменталу

³ *Михаило Стевановић*, Источноцрногорски дијалекат, ЈФ књ. XIII, стр. 69.

једине употребљавао у облику на *-ом (сувом)*; дакле, са именичким наставком (*село-село*). Такав облик овога падежа налази се и код Љ у б и ш е („Уждио југ да се морем није могло, а *сухом* било је тешко и стравично — Приповијести, Дубровник 1875, с. 49). Нема сумње да су такав инструментал ове именице Вукови најближи преци донели из Херцеговине, где је, према обавештењу које ми је дао А. Пецо, и сада у живој употреби; а свакако га је било и у народном језику Љубишиног родног краја. Међутим, код других наших писаца није тако. У речничким грађама Матице српске и Института за српскохрватски језик нема ниједног примера за облик *сувом*, а има примера за облик по придевској промени. Да наведем ове:

— Ј. И г њ а т о в и ћ: Онда јошт није било пароброда ни жељезница, а опасност велика *сувим* путовати; — В л. К а р и ћ: Идући за мало овом речицом оставља је и вуче се *сувим* до на реку Увац; — С т. С р е м а ц: И *сухим* и морем помогао му је, пише он, занат; — Ј. Ж у ј о в и ћ: У оно доба Британија није била морем одвојена од Француске. Због тога су први познати нам Европљани могли *сувим* прећи на земљиште данашње Енглеске; — Т и х. Р. Ђ о р ђ е в и ћ: Колонијална роба добијала се преко Трста, одакле је *сувим* довозена до близу Љубљане.

Ово јасно показује да је *сувим* још увек главни облик инструментала именице *суво*, док остале зависне падеже, генитив, локатив (и датив) једине, она има по именичкој промени, и то већ врло рано као што се види из Рјечника ЈАЗУ (s. v. *сух*, с. 912). Примери за савремени књижевни језик:

— Са *сува* навалили опет љути оклопници (М. Ц а р); — Сутрадан, после кратка боја и са *суха* и с мора, преда се Корчула (С. М а т а в у љ); — Немају гвоздених путова на *суху*, ни флоте на мору (Љ у б. Н е н а д о в и ћ); — Ти знаш шта смо се и на *суву* напатили, а немоли на мору (Ј. И г њ а т о в и ћ); — Погинуо на *суву* (Т. М а р е т и ћ); — Благо ономе ко је на *суху*, а куку ономе ко је на води (С в. Ђ о р о в и ћ); — На ивици баре, на *суву*, обрете се газда Јово (И. Ћ и п и к о); — „Ви сте газда на *суву*, овде сам ја“ (Б. Ћ о с и ћ).

У свему овоме као да се огледа именичка промена придева кад је он употребљен у неодређеном виду, од које промене, код оваквих и сличних придева, у наше време једва да има остатака.

И именица *слајко* је по облику средњи род придева. Она се најчешће употребљава са значењем „у шећеру кувано воће“, „ушећерено воће“, а може да значи и „слаткиши“, „колачи“ уопште и сл. О њеној промени нисам нашао ништа у граматицама. Међутим, у поменутиим грађама има доста материјала из којег се види да су код наших писаца савременог књижевног језика заступљене обе промене, и придевска и именичка, и то тако да су примери за падежне облике по придевској промени само нешто мало бројнији од примера где је именица *слајко* употребљена са именичким наставцима у истим падежима, у генитиву и инструменталу једнине. Да наведем и једне и друге.

Придевска промена: — Бројао је ћупове са *слајким* (Л а з а р К о м а р ч и ћ); — Оде к столу, на коме стајаше послужавник са *слајким* од трешања (С в. Р а н к о в и ћ); — Шифоњери, начичкани теглама разног „*слајког*“: од јагода, трешања, вишања... (Ј. В е с е л и н о в и ћ); — Послужила се *слајким* и приметила да је „слатко“ мало ушећерено (С т. С р е м а ц); — Тетка би нам често доносила помало *слајкога* (В л а х о Б у к о в а ц); — Уђосмо у једну лепо намештену собу, где се послужисмо *слајким* (Б. Б-в и ћ); — Најзад кад већ мину служење „*слајким*“... (Б р а н к о М а ш и ћ); — Пију каву, *слајким* се послужују (Д у ш а н Р а д и ћ); — Међу старе сувишне посуђенице рачунам *ћвјела* ... у значењу кришке круха, *слајкога* [?] итд. (П. С к о к); — Пошто је послужитељ послужио *слајким* од дуња... (Ј о в а н Р а д у л о в и ћ); — Ако би их том приликом понудили *слајким*, они би одбијали (М и л и в о ј е П е р о в и ћ).

Именичка промена: — Тако, дабоме, ето то је фамилијарни разговор кад се говори о *слајку* од ружа (Б. Н у ш и ћ); — Једна пријатељица посла јој теглу *слајка* од малина (М и л и ц а Ј а н к о в и ћ); — Жено, донеси свеже воде и *слајка* (Д р а г о ј л о Д у д и ћ); — Одмерено испијајући чај са црним вином и *слајком* од малина

(В е р а С т о ј и ћ); — Послужене су *слајком*, водом и кафом (И. Андрић); — Фра Марко навикну да му додаје воду, да га нуди млијеком и *слајком* (И. Андрић); — Оћеш кавом и *слајком* да те послужимо! (Д о б р и ц а Ђ о с и ћ); — По цио дан крца гурабије, а послије пије расо и туршију, да се осоли иза *слајка* (Ћ а м и л С и ј а - р и ћ); — Послужили су ме *слајком* од дуња (Д у ш а н С а в к о в и ћ); — Почасти ме *слајком* од вишања, па кафом (П о л и т и к а, 1960).

Код Милутина Ускоковића, у једном истом његовом делу, у роману Дошљаци, употребљен је генитив и с придевским и с именичким обликом (Кремић није био узео ништа више него кашичицу *слајког* од јагода: „Кроз који дан послаћу снаји теглу *слајка*“). Други пример је из писма једне мајке за коју писац каже да је умела писати онако како говори, „оним лепим језиком рођених Ужичана“ (Дела, 240). Зато је међу наводницима. Због тога можда генитив *слајка* треба овде примити као облик говора ужичког краја, као што би се одмах могло рећи за датив *снаји* у истој реченици (м. *снаси*, *снахи*, од *снаха*). То тим пре што је Ускоковић сигурно добро познавао тај говор јер је и сам био Ужичанин. Други, придевски облик генитива (*слајког*) употребио је свакако зато што му се могао чинити „књижевнијим“, одн. граматички исправнијим. Тако је он у језичкој свести носио оба облика ове именице.

Ова именичка реч према свом значењу спада у градивне именице. И она може имати и множину — кад означава више врста *слајка* (или *слајкога*); нпр.: У другом (орману) посуђе за чај, колачи, *слајка* и разне посласице (М а р и ј а н Ј у р к о в и ћ). Од множинских падежа и овде долази у обзир само облик генитива. Тај падеж је могућан једино с именичким наставком (-*а*), као што је и у многим другим случајевима поименичених придева. За то имам овај пример: Од свију *слајака* што их наше домаћице кувају „ружица“ је најћибарније слатко и сва се друга слатка мање више кувају (С а в о С к а р и ћ, Зембил књ. III, Сарајево 1936, 129). Дакле, сугласници у сугласничкој групи којом се завршава основа именице раздвојени су у овом падежу непостојаним *а*. И то непостојано *а* налази се на свом месту. Али такав нам падежни

облик пада у очи као неприродан и помало чак делује као извештачен. Код многих других сличних речи у генитиву множине је на месту првог сугласника који је настао једначењем по звучности — изворни глас (на пример: *клујко*, мн. *клујка*, ген. *клубака*, *нејце-нејца-небаца*; *свеска-свезака*, *белешка-бележака* и др.). Међутим, облик *ладака* од именице *слајко* био би још неприроднији. Зато и не постоји. Реч *слајко* добила је као таква, у таквом гласовном саставу, одређено именичко значење, и зато би, ако се баш мора употребити у генитиву множине, најбоље стајао облик *слајкѝ* или *слајкѝ*.

У историјском речнику ЈАЗУ уз значење ове речи „у шећеру кухано воће“ има само толико — да се говори у источним и јужним крајевима, „гдје се оно и приређује“, и нема ниједног примера из језика писаца; тако је и с њеним другим значењима. А наведени примери у прегледу и једне и друге промене показују да писци припадају већином најновијем времену. Све то значи да је *слајко* као именица уопште нова реч. Али се за њу већ може рећи да је код нас општепозната. Што се тиче њеног облика у промени, рекло би се да су је многи одмах почели мењати као именицу, да таква промена постаје све чешћа и обичнија и да све више потискује њену другу промену, придевску.

Прелазим на поименичене придеве који су постали од именичких речи наставцима за грађење придева. То су, на првом месту, многа имена земаља, покрајина и места која су по облику придеви изведени наставком *-ска*, *-ско*. Те речи чувају придевску промену. Тако се, као придеви одређенога вида, мењају, на пример, именице: *Француска*, *Хрвајска*, *Грчка*, *Бачка*, *Бањска*, *Гроцка*, *Врбовско*, *Брчко*. Али се све такве речи не мењају само тако; штавише, неке се од њих у промени све више употребљавају у именичком облику. Таква је, на пример, именица *Рашка*.

У Маретићевој великој граматици, међу примерима за мењање и немењање *к* у *џ* испред *и* у деклинацији именица женског рода, налазимо од именице *Рашка* (име реци) облике *Рашици* („Нови Пазар на *Рашици*“) и *Рашки* („на води *Рашки*“); први је из Вукове *Д а н и ц е*, а други је нађен код Даничића. Иначе Маретић не помиње ову реч кад говори о именицама које су по пореклу придеви. Код М. Стевановића⁴ видимо именички облик локатива у

⁴ М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1957, 328.

примеру: *Живи на Рашки* — за који он вели да се тако каже. А у речнику новог Правописа (1960) од именице *Рашка* датив је на *-ки*. Али то не значи ништа више него да је именички облик ове речи у дативу (и локативу) књижевни облик, који у сугласничкој групи има глас *к*, а не *ц* испред падежног наставка *и* (као што је, на пример, у последњем издању Белићевог Правописа — *Рашици*) и који је, уосталом, због тога и дат; док облик по придевској промени, *Рашкој*, не представља за правопис такво питање. Међутим, на другом месту, у *Нашем језику* год. I (1933, стр. 288), каже се да није добро „у Рашки“, већ треба „у Рашкој“ зато што та именица као поименичени придев још није изгубила придевско обележје — дужину на крајњем *а* (*Ра̀шка*). Али се тако не може гледати на њену промену. Јер се она, у ствари, мења и као именица и као придев.

Када је именица *Рашка* назив старе српске државе, онда она има придевску промену. Да наведем за то ове примере: — Одмах после тога запрети *Рашкој* велика опасност од Татара; — Он је показао освајачке тежње Угарске према *Рашкој*; — У *Рашкој* богомилско питање ипак није никада више избило на површину (Ст. Станојевић)⁵; — Распирио суревњивост према *Рашкој*; — Гранична линија између Срба и Грка ишла је тада у *Рашкој*; — Тргују по *Рашкој* (Влад. Ђоровић)⁶; — Дошао да изврши преглед пограничних утврђења према *Рашкој*; — У *Рашкој* се властела изјаснила за Стевана (Историја народа Југославије I, Београд 1953, на стр. 248. и 252). — Нисам наишао, у историјским књигама, ни на један пример за другу промену именице *Рашка* кад је у овом значењу. А кад је име познате варошице или реке, она се мења најчешће као именица. И то не треба потврђивати примерима. Облик придевске промене много је ређи, али га такође има. На пример: Зар у Југопетролу у *Рашкој* нема? (Политика од 15. маја 1961, 8); „хотел у *Рашкој*“, „рођен је у *Рашкој*“, „уписао се у школу у *Рашкој*“ (исто, 1. марта 1962, 9). А у једној радио-емисији (31. авг. 1961) спикер

⁵ Ст. Станојевић, Историја српскога народа II изд. Београд 1910, на стр. 126, 103, 93.

⁶ Владимир Ђоровић, Историја Југославије, Београд 1933, на стр. 103, 78. и 99.

је прочитао: Грађани говоре о *Рашки*, а затим је у истом тексту исти падеж прочитао у придевском облику (у *Рашкој*).

Мислим да именица *Рашка* као назив државе има увек придевску промену зато што она тада, колико-толико, упућује, иако више подсвесно, на придев који је постао од речи што је означавала некадашњи стари град *Рас* („*Рашка* — земља, држава“). Друга је ствар кад је тај придевски облик име реке или места. Тада се он нимало не осећа као такав јер веза са основном речју не постоји нити се она уопште успоставља. Осим тога, и сам придевски наставак *-ска* због гласовних промена „оштећен“ је првим гласом (с), и тиме је његов састав измењен. То све чини да се топоним *Рашка* и својим обликом сматра као именица, од које се затим, као од основне речи, може извести друга именица или придев. Један пример за такав придев изведен од именице *Рашка*: Напред, на челу, луксузни „шевролет“ *рашчанског* предузећа „Брвеник“ (П о л т и к а од 23. фебр. 1962, 8). А човек из *Рашке* звао би се, према томе, *Рашчанин*.

Тако је и са „адјективним“ именима местâ *Башка* на Крку и *Градишка*, за која П. С. к о к каже⁷ да их нико не мења по „адјективној“ деклинацији, већ само као именице⁸. Са њима је слична и именица средњег рода *Гацко*, о чијој је промени писао А. П е ц о у овом часопису (књ. VI, 125—127). Пецо тврди да је именичка промена те речи „и од раније обичнија него придјевска“ и да је само таква промена данас позната у народном говору целе Херцеговине. На тај начин, поименичени придев *Гацко* постао је по свему именица; наравно, и по краткоћи изговора крајњег самогласника у номинативу.

Именичке падежне наставке може добити и поименичени придев ове врсте чији је граматички састав потпуно јасан: именица + наставак којим је придев саграђен — без икаквих измена у гласовном погледу. Таквим падежним облицима употребљена је реч *Горанско*, назив села, у овим примерима: — Ослобођење Го-

⁷ Зборник А. Белићу, Београд 1937, стр. 28-29.

⁸ Интересантно је да су састављачи правописног речника дали за датив ових именица облик са *к* испред падежног наставка и облик са промењеним тим гласом у *ц*, али не и истим редом: *Башци* и *Башки*, а *Градишка*, *-шки* (и- *шци*), док за тај падеж од именице *Рашка* наводе, као што знамо, само облик на *-ки*. Не видим да овде има каквог разлога за неуједначеност.

ранска (као наслов у излагању); — Линије које су из *Горанска* водиле за Шавник ... ; — По разоружању Италијана на *Горанску* запаљена је општинска архива (Батрић Јовановић, Тринаестојулски устанак у Црној Гори, Борба од 18. јула 1961). На истом месту има пример за локатив с придевским наставком: Герилци и устаници разоружали су италијанске постаје на *Горанском*. И то јасно показује да именичка промена, као новија, није још сасвим овладавала у језичком осећању дотичног писца. Али је овде питање у томе шта је изазвало ту промену кад се у многобројним другим случајевима именице на *-ска*, *-ско* (и *-ски*, нпр. *Имојски*) мењају као придеви. Ја бих о томе могао да кажем ово.

У Вуковом речнику налази се реч *Горанско* као поименичени придев, али придева *горански* нема. Нема га ни у другим нашим речницима савременог књижевног језика. По свему изгледа, та изведена реч, са значењем „који припада горанима“ и „који припада гори или горама“ (Рјечник Југославенске академије) није никад била много распрострањена, није никад имала ширу употребу⁹. А још је Вук назначио код речи *горшишак*, која значи исто што и *горан(ин)* — *Gebirgsbewohner*, „човек (сељак) који живи у горама“ (Рј. ЈАЗУ) — да се она говори у Црној Гори, одакле је и писац текста из којег су наведени примери. Зато што ту није у употреби (или није у живој употреби) придев *горански*, његов облик средњег рода, који је увек само име одређеног места, могао је лако примити и наставке именичке промене. А двојаку промену, придевску и именичку, именица *Горанско* има и у говору краја где се налази то село. Ј. Вуковић у својој дијалектолошкој монографији *Говор Пиве и Дробњака* (ЈФ књ. XVII, 63) наводи називе места: *Горанско*, *Дубровско*, *Малинско* и *Подмалинско* као поименичене придеве средњег рода на *-ско* који у зависним падежима чувају облике одређеног вида, али који се могу чути и са именичким облицима. И Вуковић вели да то показује да су те речи „још у процесу супстантивизирања“, а ништа не каже о томе шта подстиче тај процес.

⁹ Реч *горан*, *горанка* сада је „оживела“, али са другим, новим значењем: члан организованог покрета за подизање шуме, за сађење и неговање дрвећа уопште. Од те именице чест је у употреби придев *горански* који има посесивно значење — „што припада горанима“ („Данас ћемо завирити у *горанске* планове“), а онда и *горанска* екипа и сл.

У овом смислу интересантна је и реч *Рудо*. Тако се зове босански градић на Лиму, о коме је доста писано у нашој дневној штампи поводом прославе двадесетогодишњице ЈНА. Та именица увек је била написана у облику по придевској промени; на пример: У центру *Рудог* порушене су трошне кућице (Политика од 18. дец. 1961); — Један пут до *Рудога* (П. од 23. дец. 1961); — Предвиђено је да се у *Рудом* одрже свечаности (П. од 20. дец. 1961); — 20-годишњица од историјског догађаја у *Рудом* (Вечерње новости од 7. дец. 1961); — У *Рудом* почела прослава (Борба од 22. дец. 1961); — [Талијанске колоне] нападе су према *Рудом* (Радио-емисија од 22. дец. 1961). И свуда само тако. Мени су овакви облици ове речи врло необични и рекао бих да су они такви за свакога који у свом језичком фонду нема придев *руд*, *руда*, *рудо*. (Нису случајно Ристић и Кангрга у Српскохрватско-немачком речнику ставили у заграду: руменкаст, црвенкаст, као најчешће значење које та придевска реч има). Зато је сасвим логично што је *Рудо* у таквом случају „чиста“ именица, која би се тако и мењала по падежима.

Посебан случај представља реч *Коњско*, такође назив места. У књизи Категорије речи српскохрватског језика (Београд 1957, 95) М. С. Лалевић је узима као пример за придев потпуно поименичен, тј. који, поред службе и значења, има и промену именичку (генитив *Коњска*, локатив у *Коњску*). Мени се чини да у томе треба видети израз тежње да се избегне представа о основном значењу које реч има као изведени придев.

И називи места, покрајина и сл. на *-ово/-ево* по постанку су исто тако придеви (присвојни) који су тим наставком изведени од именица; нпр. *Појово*, *Косово*, *Грахово*, *Краљево*, *Кнежево*, *Прахово*, *Милошево*, *Трново*, *Бурђево*, *Дреново* и др. Као таква „топографичка“ имена Маретић је навео и ове речи: *Крајово*, *Гучево*, *Крешево*, *Смедерево* — код којих се данас не може видети никаква веза с придевима који би постали од именица. А такве су и многе друге; нпр: *Лайово*, *Хойово*, *Тейово*, *Кичево*, *Кладово* и др. У Рјечнику ЈАЗУ имају ознаку да су именице средњег рода, и од ових само се за име града *Смедерево* одређује порекло (средњи род посесивног придева од старе речи *Смедер*, некада назив истог места). О промени ових речи мало шта има да се каже. За „необични“ генитив *Косовога* и датив *Трновоме*, који су из народних песама,

Маретић сматра да су дошли „поради стиха“. И за облик инструментала по придевској промени навео је два примера: *Косовијем* (тј. *Косовим*), из једне црногорске песме, и *Појовим*, који је употребио Даничић. „Али од таквих именица“, вели Маретић, „биће обичнији инструм. на -ом, и за то су дати примери: под — *Гучевом*, *Смедеревом*, *Крешевом*. Међутим, то „биће обичнији“ не вреди много за књижевни језик: све ове речи имају именичке наставке у свим падежима; дакле, и у инструменталу. Облик *Појовим*, који је из *М а ј к о в љ е в е* Историје српскога народа у *Д а н и ч и ћ е в о м* преводу, свакако је настао према придевском облику тога падежа у руском језику, као што је и *М. Г л и ш и ћ* превео *йеред Князковым* са *йред Књасковым* у реченици: Руске трупе које се беху нагомилале *йред Књасковым* ... (Л. Толстој, Рат и мир III, Београд 1946, 367). А такви се примери губе поред облика именичке промене. Зато је исправно што се код других граматичара (А. Белића, Ср. Живковића, М. Стевановића) називи места, покрајина и сл. типа *Косово* мењају само као именице. Они су то постали и својом променом. Наставком *-ово/-ево*, који је по пореклу придевски, саграђен је велики број таквих речи и стално се граде нове, на пример: *Карађорђево*, *Пашићево*, *Светозарево*, *Рајково*, *Кидричево* и др., тако да је у тој служби врло продуктиван и функционише потпуно као именички наставак, који се чак може додати и именицама женскога рода; на пример, шумадијско село *Драгово* добило је тај назив од имена женског лица *Драга*, а у Александровачкој жупи једно село зове се *Шљивово*.

У поименичене придеве спадају и сва презимена на *-ов/-ев*, наша и туђа. Тих речи има доста код нас, углавном у Војводини; од других словенских језика највише их је у руском и бугарском језику, а мање у македонском. И то су по облику присвојни придеви који су постали наставком *-ов/-ев*; на пример: *Вукадинов*, *Михаилов*, *Вуков*, *Лазарев*, *Гаврилов*, *Југов*, *Младенов*, *Наумов*, *Ђурилов*, *Коларов*, *Орлов*, *Тишов*, *Мојсов*, *Велков*, *Виноградов*, *Кољцов*, *Арсењев*, *Чехов*, *Леонов* итд. За нас су домаћа презимена, готово сва, а и многа друга из поменутих језика, представљена речима које постоје и као изведени придеви. А познато је да су такви придеви до данас сачували у једнини стару, именичку промену у којој само инструментал има облик придева одређеног вида (нпр. с *Јовановим* сином) — поред тога што је код њих већ

увелико преовладала, и у народном и у књижевном језику, придевска промена. Нас овде интересује како се они мењају кад су употребљени самостално, именички, у значењу презимена. Те речи тада имају промену именица у свим падежима сем у инструменталу. Тај се надеж стално одржава у облику који има по именичкој промени придева, тј. у облику с придевским наставком *-им*. За то има примера и у дневној штампи. Да наведем неколико из

П о л и т и к е:

— Срдачно [се] поздравио са *Веселиновим* (28. априла 1961); — Туниски министар ... састао се са совјетским амбасадором у Тунису *Куљевим* (22. јула 1961); — Сви микрофони у САД закупљени [су] углавном Германом *Тийшовим* (8. авг. 1961); — у пријатељским односима са *Риковим* (29. окт. 1961); — уговор са халфом *Малешевим* (12. дец. 1961); — водили су... разговоре са Лазаром *Мојсовим* (12. дец. 1961); — Са својим старим пријатељем вајарем *Боднаровим* шалио се... (1. фебр. 1962); — Кренуше у потрагу за наставником Владимиром *Миланковим* (6. јуна 1962).

Два-три примера из емисија Београдског радија: — Разговарао са помоћником министра *Кузњецовим* (16. новембра 1961); — Хрушчов се састао са Годором *Живковим* (23. јула 1961); — са *Брежњевим* (28. дец. 1961); — са Јованом *Веселиновим* (31. авг. 1961).

Овакав се инструментал налази нарочито много у преводима с руског. Зна се да у том језику презимена на *-ов/-ев* и *-ин (-ын)* имају ту увек наставак присвојних придева таквог облика; нпр. *Некрасовим*, *Радищевим*, *Пушкињим*¹⁰. И преводиоци су раније као по правилу преносили тај инструментал у наш језик. Довољно је позвати се на Глишићев превод Толстојевог романа *Рат и мир*. И у издању од 1946. год. видимо свуда не само, на пример, с *Кушзуовим*, *Долгоруковим*, *Чернишовим*, пред *Балашовим* и сл. него и: Ја вас морам почастити *Курагиним*, јахао са *Илијиним*, с *Билибиним*, догађај с *Тељаниним* и сл. У новим преводима срећемо такође примере као што су ови:... да се видите са *Стрёмовим* (Л. Толстој, Ана Карењина I, превод Зорке Велимировић у редакцији И с и д о р е С е к у л и ћ, Цетиње 1960, 303); — Стрёмов са

¹⁰ Грамматика русског језика I, Москва 1960, 138-9.

Сергијем Ивановићем *Кознишовим* и *Песковим* (исто, стр. 388); — с уметником *Михајиловим* (Н. К. Гудзиј, Лав Николајевић Толстој, Београд 1946, 117).

Није потребно наводити примере у већем броју. Њих има највише у преводним текстовима. Исто тако ни наша презимена на *-ов* и *-ев* нису сада ретка с таквим обликом инструментала. Међутим, те се речи све чешће јављају и у инструменталу с именичким наставком *-ом*. Да дам за то такође неколико примера из истог дневног листа.

— са *Веселиновом* (31. авг. 1961); — Сећам се разговора са другом *Соколовом* (13. окт. 1961); — Дуелира се са командантом пука С. Н. *Старовом* (7. фебр. 1962); — Био [је] повезан са „својим пријатељем *Андройовом* ... (17. фебр. 1962); — Гагарин је рекао да се заједно са Германом *Тшйовом* налази у групи космонаута (28. марта 1962); — интервју са Леонидом *Иљичковом* (9. априла 1962); — Разговор с маршалом *Коњевом* (8. априла 1962); — домаћа екипа била је за ову прилику појачана ... *Русовом*, *Појовом* и *Веселиновом* (10. маја 1962).

И за ово не треба наводити више примера. Можемо их лако наћи — где год је реч о лицима са сличним презименима. Каткад је у истом тексту иста реч употребљена и с једним и с другим наставком у инструменталу. На пример: Маљенков седи ... заједно с *Дударовим*: Нисам могао да погодим ко говори с *Дударовом* (Политика од 25. и 26. јула 1961, фељтон, На путу за Берлин); — састанак Хрушчова с Торезом и *Живковим*: ... Хрушчов састао се данас са Годором *Живковом* (Политика од 24. јула 1961). А да и не истичем нарочито случајеве где такве речи стоје једна поред друге а у инструменталу имају различит облик, као што је овај: Ова група се касније проширила Булгањином, *Шейшовим*, *Сабуровом* и Первухином (Политика од 18. окт. 1961).

Кад тако инструментал имена на *-ов* и *-ев* има облик с наставком *-им* и облик с наставком *-ом*, онда је питање да ли су то, за књижевни језик, равноправни облици или нису. Састављачи најновијег Правописа определили су се за овај други облик, на *-ом*, али не искључују из употребе ни онај први, на *-им*. И то је исправно. Јер нема сумње да је стварно преимућство на страни инструмен-

тала с наставком именичке промене. Тај се облик све више употребљава, док, на другој страни, употреба облика с придевским наставком постаје сваким даном све ређа. Па ипак тешко је сложити се с констатацијом да таква презимена, и нашег и руског језика, само „понекад имају тај наставак“. Ми смо видели да материјал о томе није толико оскудан. Инструментал на *-им* још увек се најчешће јавља под утицајем сличног облика таквих речи у руском, и то у првом реду при превођењу с тог језика. Исти наставак могу понекад добити и наша презимена на *-ов* и *-ев*, нарочито она која су као таква и придевске речи — са истим изговором (на пример: *Појов-појов*, *Пејров*, *Михаилов* и др.). А онда, има код нас крајева где се нека данашња презимена стално осећају као присвојни придеви, и зато је у инструменталу обично наставак *-им* (у Црној Гори тако се осећа реч *Миљанов* и сл. која је после постала презиме). Али све то далеко је од тога да може представљати било какав развитак придевског наставка у инструменталу ових речи.

Насупрот томе, други наставак, наставак именичке промене, брзо се шири и уопштава. Придеви на *-ов* и *-ев* у служби презимена постају именице и природно је што временом добијају и остале особине именичких речи. Тако они у вокативу могу имати облик именица, тј. падежни наставак *е* : на пример: Реците, господине *Појове!* (Р а д . К о ш у т и ћ , Руска граматика II, Београд 1941, 89); — касно сте стигли, *Семјонове* (Н а ш а к њ и ж е в н о с т 10 окт. 1946, 273); — Ти би, *Федојове*, пристао уз њих (Л. Толстој, Рат и мир I, Београд 1946, 256), као и: *Орлове*, *Бошкове*, *Младенове* итд. Од њих се затим сложеним наставком *-ев* граде по потреби придеви с посесивним значењем; на пример: на лицу *Балашовљевом* (Л. Толстој, Рат и мир III, Београд 1946, 35); — Затим се сетила мршаве фигуре *Пејровљеве* (Л. Толстој, Ана Карењина I, Цетиње 1960, 232); — Задовољан [сам] што нисам био на *Титовљевом* месту (П о л и т и к а од 8. авг. 1961) и др. У чланку објављеном у књ. XI овог часописа ја сам (на стр. 87) написао да се многа презимена на *-ов* и *-ев* и у изговору разликују од придева чији облик имају. Сад бих о томе рекао нешто више.

Таква диференцираност према придевима изражена је данас у највише случајева двома варијантама: с кратким узлазним ()

и дугим узлазним (') акцентом на самогласнику испред наставка. Тако имамо : *Богдáнов* и *Богдáнов* : *Бòгданов* (придев), *Адáмов* и *Адáмов* : *Адамов*, *Огња́нов* и *Огња́нов* : *Огњанов*, *Милова́нов* и *Милова́нов* : *Милованов*, *Милади́нов* и *Милади́нов* : *Милáдинов*, *Ива́нов* и *Ива́нов* : *Иванов*, *Младѐнов* и *Младѐнов* : *Млáденов*, *Милдшев* и *Милбшев* : *Милошев*, *Обрѐнов* и *Обрѐнов* : *Обренов*, *Тодѓров* и *Тодѓров* : *Тѓдоров*, *Дамјáнов* и *Дамјáнов* : *Дáмјанов* итд. Колико сам запазио прва варијанта (*Богдáнов*) чује се углавном код представника војвођанских говора, говора који знају за оваква презимена. А ту се најпре и јавила потреба да се иста реч диференцира, према томе да ли је употребљена у функцији придева или именице; другим речима, да ли, на пример, реч *Милошев* у вези *Никола Милошев* има значење присвојног придева (чији Никола?) или је она само породично име. За другу варијанту може се рећи да је обичнија тамо где та презимена имају облик на *-ић*. Јасно је да се у речи *Богдáнов* као именици, у ствари, огледа изговор презимена *Богдáновић*. Такође и у изговору неких двосложних речи постоји тежња да се гласовним нагласком разликују од придева; на пример, пре ће се чути *Живков* него *Жѓвков*, *Пáвлов* (и *Пáвлов*) него *Пáвлов*, *Рајков* него *Рајков*, *Ма́рков* него *Ма́рков* и др. Презиме *Орлов* гласи само тако, с кратким узлазним акцентом, док за придевску реч имамо акценатски дублет: *òрлов* и *òрлов*; *Бѓшков* је присвојни придев, а *Бѓшков* — именица. Итд. Реч. је, дакле, о доста јасно израженој тенденцији да се презимена на *-ов* и *-ев* одвоје од придева истога облика. И то је један разлог више што те речи у инструменталу све чешће добијају именички наставак *-ом*. А онда и сам наставак *-ов* може послужити да се помоћу њега сагради реч која служи искључиво као презиме; нпр. *Николов*, *Маглов*, *Војнов* и др.

Напоследку, и презимена на *-ски* нису ништа друго до поименичени придеви. Таквих презимена код нас нема много, али је познато да их има у другим словенским језицима, нарочито у македонском, пољском и руском језику; на пример: *Зрињски*, *Врбашки*, *Покровски*, *Пеѓарски*, *Рачки*, *Мушички*, *Милошевски*, *Жуковски*, *Малиновски*, *Свинарски*, *Пилсудски* и др. Те су речи по облику придеви одређенога вида и имају свуда само придевску промену. Њихов придевски облик чини наставак који је врло продуктиван. То је сасвим довољно да у свакој прилици

ономогућава њихово морфолошко поименичавање. А затим и формално неслагање између именица које се у мушком роду завршавају сугласником и ових речи са самогласником *-и* на крају представља други моменат који при том није остао без икаквог утицаја. О томе ништа више.

Али, иако су ова презимена по облику изразито придеви — имају *-ски* на завршетку (због чега без изузетка чувају придевску промену) — од њих се, као да су и обликом именице — граде придеви. То бива онда када се реч као презиме на *-ски* у посесивном генитиву замењује одн. кад треба да се замени присвојним придевом који је од те речи направљен, као што се чини са правим именицама у истој служби (нпр. м. кућа *ујака* треба: кућа *ујакова*). Примери:

Својим значењем су се истицала „писма Копитарова . . . , па и *Мушицкови* одговори на иста“ (Ђ. Рајковић, цитирано у Прилозима П. Поповића књ. XXVII, Београд 1964, 251); — Жељом да се име *Мушицково* веже за постанак Песнарице . . . (Љуб. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд 1924, 67); — Од *Мушицкових* [писама] није очувано ниједно (исто, стр. 25); — Има цео низ ситних личних драма дирљивијих и човечански разумљивијих од *Мушицкијеве* (Иво Андрић, О Вуку као писцу . . . Београд 1950, 27); — Уочљиво је да је *Црњансково* приповиједање у овом роману знатно мирније (В. Калезић, Књижевност и језик I, 1961, 26); — у тим *Црњанским* лирским преливима (исто, стр. 21); — Алексије Александровић, кад спази *Вронкове* сузе, осети плиму оног душевног растројства . . . (Л. Толстој, Ана Карењина I, прев. Зорка Велимировић, редактор превода Исидора Секулић, Цетиње 1960, 418); — сећање на дивне акорде пуне тежине и масивности из *Мусоргскијевих* „Слика са изложбе“ (М. Марковић, Дијалектичка теорија значења, Београд 1961, 322).

Једном приликом чуо сам и за придев *Досијојевскијев* од презимена *Досијојевски* („*Досијојевскијева* дела“).

С овим придевима иду сасвим и придеви постали на исти начин од речи *Горки*, која такође има значење презимена (Максим

Горки), а по облику је, дакле, одређени вид неизведеног придева *горак*. Зато ћу на овом месту дати и неколико примера тих придева.

— Поводом спремања *Горковог* дела „Непријатељи“ за београдску сцену . . . (Г л а с Народног фронта Србије V, 1946, бр. 360); — *Горково* расуђивање и излагање, *Горкови* јунаци, *Горков* духовни свет (Вељко Петровић, *Наша* књижевност св. 6—7, 1946, 170, 171); *Горкијев* човек има руке, *Горкијево* дело, у *Горкијевим* приповеткама (И в о А н д р и ћ, *Наша* књижевност св. 6—7, 1946, 188); — У току развитка *Горковог* стваралаштва . . . (Н а ш а к њ и ж е в н о с т 10, октобар 1946, 167); — Снага *Горкијевог* приказа . . . (Е л и Ф и н ц и, *Наша* књижевност 11, новембар 1946, 475); — *Горкијев* свет (исто, стр. 476); — Овај самаритански побуњеник, који је вапио широким *горкијевским* тремолима, часком утиша салу (М. Б о ж и ћ, Курлани, Загреб 1952, 183).

Примери за овакве придеве толико су ретки да се заиста тек гдегде могу наћи. Можда се за то на њих и не обраћа пажња. Међутим, они су са језичке стране интересантни и карактеристични.

Ови присвојни придеви, као што видимо, постали су на два начина од поименичених придевских речи које на крају имају самогласник *-и*. У једном случају, изведени придев чине наставак и од основне речи основа, која се добија кад се одбије падежни наставак придевске промене (у генитиву *-ога*): *Вронск-ове* (сузе), *Горк-ово* (дело); као што се, дакле, граде и придеви ове врсте од личних имена мушкога рода на сугласник или на *-о* у номинативу (нпр. *Јован-ов*, *Марк-ов*). У другом случају, придеви од ових презимена постали су на исти начин као што постају присвојни придеви од страних именичких речи мушкога рода на *-и* у номинативу, које су обично лична имена одн. презимена: *Мусорескијев*, *Горкијев* као *Марконијев* од *Маркони*, *Гарибалдијев* од *Гарибалди*. (Овде се облик номинатива са крајњим самогласником *-и* садржи у свим зависним падежима, при чему се у изговору међу самогласницима јавља глас *ј* којим се сада завршава и основа именице; отуда придевски наставак *-ев*). Последњи придев, *горкијевски*, има сложени наставак, и као такав значи особину, сличност, врсту, а може се употребити и за изузетну „својственост“.

За други облик, *горковски*, у реченици: *Горковска* традиција истрчава напред — Белић (НЈ књ. I, 92) каже да је русизам, који је погрешно употребљен — место *Горкога*. У руском језику нема *Горьков* од *Горький*, а има *горьковский*, и тај придев обично значи припадање лицу са именом у основи, а значи и „који је као у Горкога“.

Ова образовања нису никаква вештачка творевина у језику, иако на први поглед могу изгледати као таква. Именичко значење ових речи на *-ски*, као и речи *Горки*, потпуно доминира у свести над њиховим обликом, и кад треба изразити да нешто припада лицу које таква појединачна реч означава, онда се од ње, урођеним језичким осећањем, ствара придев на овај или онај могући начин. То што су ови придеви малобројни, не мора да значи да су у исто време и неправилни. Ми смо видели да се овакве придевске речи налазе и код Љуб. Стојановића, познатог језичког стручњака, и код Иве Андрића, чије велико уметничко дело краси и језик којим је остварено, а једном придеву (*Вронсков* од *Вронски*) није ништа замерила ни Исидора Секулић, која је увек живо неговала чистоту књижевног језика. Па ипак, и поред тога, чини се да у овим и оваквим придевима нема много основа да се и даље развијају; они стоје тако, неприметни, као да их готово и нема у језику.

Б. Милановић